

ПРЕДПОСТАВКИТЕ ЗА КОНСТИТУИРАНЕТО НА ПОСТРАДАЛ В ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

гл. ас. Мила Иванова
Бургаски свободен университет

PREREQUISITES OF CONSTITUTION OF THE INJURED IN PRE-TRIAL PROCEEDING

Mila Ivanova
Bourgas Free University

Abstract: This article aims to analyze the conditions for the constitution of the injured in pre-trial proceeding. Attention is paid to the concept of "injured" and argues that the same is subject to criminal proceedings. Studied are all prerequisites for the constitution of the injured.

Key words: injured

Понятието "пострадал"

Най-напред следва да се уточни *понятието* "пострадал" и понятието "жертва". Европейската конвенция за обезщетяване от 1983 г. не съдържа обяснение на термина "жертва", но определя субекта, който държавата трябва да обезщети. Това са лица, които са претърпели сериозни физически увреждания или чието здраве е пострадало като пряк резултат от тежко предумишлено престъпление и лицата на издръжка на починалия вследствие на това престъпление. В Декларацията на ООН от 1985 г. "жертва" е лицето или лицата, които поотделно или колективно са претърпели вреди и по-специално посегателство срещу тяхната физическа или психическа цялост, морално страдание, икономическа загуба или сериозно нарушаване на основните им права вследствие на действия или бездействия, извършени при неспазване на наказателните закони, действащи в рамките на държавата. Включват се и лицата, близки роднини или лицата на издръжка от жертвата, а и онези, които са претърпели щети, оказвайки помощ на жертвите в затруднено положение. В Рамковото решение от 2001 г. е дадена следната дефиниция на понятието "жертва" – "физическо лице, претърпяло вреди чрез увреждане на неговия физически или психически интегритет, морално страдание или материална загуба, пряко причинени от действие или бездействие, обявено за престъпление по националното законодателство". Според Проектодирективата "жертва" е физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление, членове на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето.

От цитираните дефиниции безспорно следва извод, че “жертва” е само физическо лице. НПК обаче установява права в досъдебната фаза, не само на физическите, но и на юридическите лица, претърпели вреди от престъпление. Те участват в досъдебната фаза в качеството им на ошетенно юридическо лице, а в съдебната фаза като граждански ищец¹.

Според чл. 74, ал. 1 НПК *пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението*. В ал. 2 на същия текст е регламентирано, че при смърт на лицето това право преминава върху неговите наследници. Тази разпоредба означава, че лицето, претърпяло вреди от престъплението, може да се конституира в наказателния процес, включително и в неговата досъдебна фаза в процесуалното качество на пострадал. Това право имат и неговите наследници. При смърт на лицето вследствие на престъплението неговите наследници *по смисъла на гражданското право* се конституират като пострадали в наказателния процес. Когато с деянието са причинени само имуществени вреди, правото да се конституират като пострадали възниква със смъртта на лицето. Но ако от деянието са причинени неимуществени вреди, правата на пострадали преминават върху неговите наследници, само ако преди смъртта си той е заявил, че желае да участва в наказателния процес, за да търси обезщетение за причинените му вреди².

От разпоредбата на чл. 74 НПК може да се направи извод, че пострадал е само физическо лице. Това е така, защото за смърт и за наследници може да се говори само при физическите лица. Освен това, когато НПК регламентира правата на юридически лица, той си служи с друго понятие, а именно – “ошетенно юридическо лице”³.

Пострадалият като субект на наказателния процес

До приемането на новия НПК в доктрината и практиката имаше спор дали пострадалият е *участник* в досъдебното производство. В Тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ОСНК на ВКС е прието, че “пострадалият не разполага със самостоятелни права на участник в предварителното производство, които да подлежат на съблюдаване от следователя и прокурора”. В същото това решение се приема

¹ Виж по-подробно Чинова М., Пострадалият по новия НПК, Съвременно право, 2006, кн. 1, с. 50 и сл.

² Според НПК на Италия пострадал е лицето, предявило претенция за обезщетение срещу обвиняемия. На пострадалото лице са предоставени различни права. Например в чл. 369 НПК е регламентирано правото му да бъде информиран за датата и мястото на извършване на деянието и посочване на законовите норми, които се приемат за нарушени, и за правото да избере доверен защитник; чл. 360 НПК урежда правото му да участва в назначени от прокурора експертни проверки, които не подлежат на повтаряне; чл. 394 НПК му дава право да поиска от прокуратурата да предприеме действия по събиране на доказателства, както и право да присъства на тези действия (чл. 401 НПК) и др. Организации и сдружения, представляващи колективни интереси, накарнени от престъпление, също могат да участват в наказателното производство с правата, предоставени на пострадалите, и с тяхното съгласие (чл. 91 и сл. НПК). Според НПК на Франция на пострадалия са предоставени редица права като право да възбуди наказателно преследване (чл. 1, ал. 2 НПК); да бъде информиран за правата си (чл. 51-1 НПК); право да възрази постановлението на прокурора за отказ да възбуди наказателно преследване (чл. 40 НПК) и редица други.

³ Виж по-подробно Павлов С., Наказателен процес на Република България, Обща част, С., 1996, с. 191 и сл.; Чинова М., Пострадалият по... ц.с., с. 50 и сл.

още, че НПК не познава процесуалното качество “пострадал” и че “пострадалият не е включен в кръга на участниците в наказателния процес...”, нормите на чл. 237, ал. 3 НПК (отм.) и чл. 239, ал. 3 НПК (отм.) също не третирают пострадалия като процесуален субект. Те му предоставят единствено възможност чрез достъп до съд да обезпечи онези свои интереси, които би реализирал ако впоследствие встъпи в производството в процесуалното качество на частен обвинител и/или граждански ищец”. В това Тълкувателно решение не се прави разлика между участник и субект на наказателния процес. В българската правна литература отдавна е утвърден изводът, че участник е всяко лице, на което законът предоставя едни или други процесуални права и задължения. Докато, за да бъде един участник и субект на процеса, трябва да отговаря и на някои допълнителни условия (да осъществява една от функциите на процеса, да притежава право за активно участие в производството, да защитава свои или чужди права и законни интереси)⁴.

По *отменения НПК* пострадалият също имаше, макар и ограничени по обем, процесуални права на досъдебната фаза, което означава, че е участник в тази фаза на процеса. В тази връзка е и Р-553-2002-II н.о., в което ВКС е приел, че автор на жалбата може да е само лице, което има качеството на пострадали. Вярно, че по отменения НПК не съществуваше нарочен текст, който да изброява правата на пострадалия. Но за да бъде едно лице участник в процеса, няма изискване правата му да са регламентирани в самостоятелна разпоредба. Не може да е аргумент и обстоятелството, че процесуалните права на пострадалия са малко на брой и затова той не е участник. Броят на правата не може да е критерий за това дали едно лице е участник, или не в наказателния процес. Затова е верен изводът, че по отменения НПК пострадалият бе участник, но не и субект на процеса. Неговите права бяха ограничени по обем, а по естеството си не можеха да гарантират осъществяването на пълноценна функция по обвинение. Освен това, за реализирането на тези права в закона не бяха предвидени и съответни процесуални гаранции. Според константната практика на съдилищата – “нарушението... в досъдебната фаза на процеса не е съществено, след като не е довело до ограничаване на процесуалните права на подсъдимия или до нарушаване на правото му на защита. Съдебната практика, да се връща делото на прокурора за нарушени права на пострадалия, е неправилна с оглед разпоредбите на закона” (Р-165-1999-III н.о. на ВКС).

При сега *действащия* НПК се налага изводът, че *пострадалият е участник, който е и субект на наказателния процес в неговата досъдебна фаза*. Съображенията за този извод могат да се обобщат така. Първо, пострадалият участва в процеса, за да отстоява собствените си права и интереси. Второ, той осъществява функция по обвинение. В доктрината е прието, че обвинението обхваща два вида дейности – по повдигане на обвинението и по обосноваване на същото⁵. Пострадалият не може да повдига обвинение, но той участва в дейността по обосноваване на вече повдигнатото обвинение. Впрочем, по делата от общ характер всички граждани-субекти на процеса, които осъществяват функция по обвинение, осъществяват само дейността по обосноваване на повдигнатото обвинение от прокурора и разследващите органи. Трето, пострадалият активно участва на досъдебното производство, упражнявайки правата си по чл. 75 НПК. Четвърто, само субектите на процеса са в

⁴ Виж Павлов С., Наказателен процес... ц. с., с.131 и сл.

⁵ Виж Павлов С., Наказателен процес... ц.с., с. 161.

същото време и субекти на процеса на доказването. Това означава, че само те имат право да участват при събирането, проверката и оценката на доказателствения материал. Пострадалият на основание чл. 227, ал. 2 НПК може да присъства при предявяване на разследването ако е поискал това. След като проучи материалите, има право на искания, бележки и възражения (чл. 229, ал. 1 НПК). С последните изменения на НПК в досъдебното производство той може да прави искания, бележки и възражения. Исканията могат да се отнасят включително и до извършване на допълнителни действия по разследването, събиране и предоставяне на нови доказателства и т.н. Поради тези съображения може да се поддържа тезата, че пострадалият е не само участник, той е и субект на досъдебното производство⁶.

Предпоставките за конституирането на пострадал в досъдебното производство

За да възникне фигурата на пострадал, трябва да са налице редица процесуални предпоставки.

1. На първо място, *лицето трябва да е процесуално правоспособно*, за да встъпи в наказателния процес в едно или друго процесуално качество. Процесуалната правоспособност изисква освен да е налице общата правоспособност и други допълнителни условия, които са специфични за различните субекти на процеса. Няма разлика обаче в процесуалната правоспособност на едно лице да се установи на досъдебната фаза като пострадал, а в съдебната – като частен обвинител и граждански ищец. В този смисъл е и константната практика на ВКС – пострадал, който има право да обжалва постановлението на прокурора за прекратяване на производството, е лицето, което в съдебната фаза може да участва като частен обвинител и граждански ищец (Р-596-2002-III н.о. и Тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ОСНК на ВКС). Аргументите за верността на този извод може да се изведат от самия закон. В НПК и за трите фигури процесуалната правоспособност е очертана по идентичен начин – “лице, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението” (чл. 74, ал. 1 НПК – за пострадалия и чл. 76 НПК – за частния обвинител). Вярно, че за гражданския ищец процесуалната правоспособност е очертана без нарочно указване, че вредите са имуществени или неимуществени (чл. 84, ал. 1 НПК). Използвано е общото понятие “вреди”, което обаче несъмнено означава, че те могат да бъдат както имуществени, така и неимуществени. От изложеното следва, че допълнителните условия, които са специфични за различните субекти на процеса, са идентични и за трите процесуални фигури.

Пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението (чл. 74, ал. 1 НПК). Следователно, пострадалият освен че е физическо лице, то трябва да е и *претърпяло вреди* от престъпление⁷, което се преследва по общия ред.

---

⁶ Поради изложените съображения не може да се съгласим, че пострадалият е квазисубект на наказателния процес в досъдебна му фаза (виж Ненков Р., Новото в съдебното производство според новия Наказателно-процесуален кодекс, С., 2006).

⁷ Вредата е понятие от облигационното право и се определя като засягане на правно защитено благо (виж Калайджиев А., Облигационно право, Обща част, С., 2002, с. 348).

- Вредата трябва да е *последица от самото престъпно деяние, което е предмет на обвинението*⁸. В противен случай ще се стигне до положение, при което ще се затрудни наказателния процес, като се ограничи правото на защита на обвиняемия и се попречи на разкриване на обективната истина⁹.

- Вредата трябва да е *пряка и непосредствена последица от деянието*. Ако вредите не се явяват такава последица, макар и да са причинени от деянието, не са основание за конституирането на пострадал¹⁰.

- В наказателния процес могат да се претендират само вредите, причинени от престъплението, поради което *основанието на този иск е деликтно*. В Р-194-2000-III н. о. на ВКС изрично е посочено, че “основанието на гражданския иск в наказателния процес е деянието като деликт, а не всяко действие или бездействие, от което виновно са произлезли вреди... действието или бездействието в рамките на едно договорно облигационно правоотношение, от което са настъпили вреди, не е основанието на гражданския иск в наказателния процес”. С Р-81-2009-I н. о. ВКС се е произнесъл в същия смисъл, че: “за приемане и съвместно разглеждане в наказателния процес подлежи не всеки граждански иск, а само този, който се предявява на деликтно основание”.

За това и пострадалият може да се конституира в досъдебното производство, но само за вреди, причинени му от престъпното деяние, а не и на друго основание (Р-704-2005-III н.о. на ВКС; Тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ОСНК на ВКС).

- Необходимо е още вредите да са *реално претърпени*. В тази връзка остава важима практиката на ВС, че трябва да са претърпени действителни морални болки и страдания. Няма значение размерът на вредите, стига да са действителни и сериозни.

Практиката обаче не е единодушна по въпроса, вредата, изразяваща се в *пропуснати ползи*¹¹, е ли основание за конституиране на пострадал в наказателния процес. В Р-81-2009-I н. о. на ВКС е посочено, че: “претенцията за обезщетяване на пропуснати ползи е недопустима, защото по иск на договорно основание пострадалият не може да се установи като граждански ищец в наказателния процес... Пропуснатата полза е институт на гражданското право, защото е последица от

---

⁸ В Тълкувателно решение № 53 от 1961 г. на ОСНК на ВС е посочено – “да се приеме за разглеждане граждански иск в наказателния процес, въпреки че вредите не произтичат от престъплението..., означава разглеждане на граждански иск, който няма нищо общо с деянието по обвинителния акт. Това довежда на практика до фактическо лишаване на обвиняемия от правото на защита и от разкриване на материалната истина”. В този смисъл е Постановление №1 от 07.02.1957 на Пленума на ВС, Постановление № 9 от 25.XII.1961 г. на Пленума на ВС, изм. с Постановление № 7/87 г. В този смисъл е и Р-600-1974-II н.о. на ВС.

⁹ В тази връзка са Р-1282-1976-III н.о. на ВС; Р-76-1982-ВК; Р-248-1987-I н.о. на ВС.

¹⁰ Р-680-2004-I н. о. на ВКС – “Изнуденият да даде подкуп посредством злоупотребата от длъжностно лице със служебното положение, може да участва като частен обвинител и граждански ищец по делото за това престъпление, защото търпи вреди от него”; Р-76-1981-г.к. на ВС – “Повредите, причинени на сградите при проникването в тях за извършване на кражби, са пряка и непосредствена последица от престъпната дейност и съгласно чл. 60, ал. 1 НПК пострадалите могат да предявят граждански иски в наказателния процес за обезщетяване на вредите”. В тази връзка са и Р-755-1969-II н.о. на ВС; Р-17-1977- II н. о. на ВС и др.

¹¹ За понятията “претърпяна вреда” и “пропусната полза” виж Кожухаров Ал., Облигационно право, общо учение за облигационното отношение, С., 1958, с. 323-325.

неизпълнение на длъжник по договор. По принцип тя подлежи на обезщетяване, но по общия исков ред, когато е пряка и непосредствена последица от неизпълнението и е могла да бъде предвидена при пораждаване на задължението, съгласно чл. 82 ЗЗД”. В този смисъл са и много други по-нови решения на ВКС (Р-68-2010-І н. о.; Р-162-2011-І н. о.; Р-301-2003-І н. о.). Има обаче и решения, които са в точно обратния смисъл, че вредата може да засяга както настоящото имущество на увредения, така и неговото вероятно бъдещо увеличаване (Р-66-2011-IV г.о. на ВКС; Р-80-2011-III г.о. на ВКС).

В доктрината надделява разбирането, че “вредата може да се свърже с процесуалната правоспособност да се предяви граждански иск в наказателния процес и когато в резултат на престъплението се осуетява увеличаването на личния патримониум”¹².

В *обобщение*, считам че пострадал може да се конституира в досъдебното производство и ако претърпяната от него вреда представлява пропусната полза, стига да е пряк и непосредствен резултат от престъплението предмет на обвинението. Този извод се налага най-малкото поради две съображения. Първо, безспорно е прието в практиката и доктрината, че граждански иск в наказателния процес се предявява на основание чл. 45 Закона за задълженията и договорите (ЗЗД), елемент от фактическия състав, на който е и “вредата”. Второ, също така е безспорно, че с този иск се предявяват както действително претърпени вреди, така и пропуснати ползи. След като предпоставките за конституиране на пострадал са идентични с тези на гражданския ищец, то и пострадал, на който е причинена пропусната полза, трябва да може да участва в досъдебното производство в това му процесуално качество.

- Вредата може да е както *имуществена*, така и *неимуществена*¹³. Този извод следва от самата разпоредба на чл. 74, ал. 1 НПК. Затова в Р-583-2009-IV г. о. на ВКС е прието, че “подлежат на обезщетяване всички вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането. Те могат да са имуществени или неимуществени. В случаите, когато в резултат от увреждането ищецът е понесъл болки и страдания, той може да претендира обезвреда за неимуществени вреди”. В този смисъл е и Р-304-2011-III н.о. на ВКС – “независимо, че престъплението набедяване е против правосъдието, пострадали от деянието... са уличените в престъпление по чл. 167 НК... Срещу тях е била извършена проверка, давали са показания, събирани са доказателства. Безсъмнено всичко това е довело до накърняване на тяхната чест и достойнство, авторитет и добро име. В този смисъл правилно е прието, че те са претърпели неимуществени вреди и имат право да участват в съдебното производство като граждански ищци и частни обвинители.”

¹² Виж Павлов С., Наказателен процес... ц.с., с. 237; На същата позиция са Антонов Д., Непозволено увреждане, С., 1965, с. 59-60, както и Радева Р., Гражданския иск в наказателния процес на НР България, С., 1972, с. 21-22

¹³ В Р-154-2009- I н.о. на ВКС е прието, че “изборните резултати имат значение за всички участници в изборния процес – носители на активно или пасивно изборително право, в това число и тези, спрямо които не е упражнено въздействието по чл. 167 ал. 2 НК. Свързано обаче с чл. 74, ал. 1 НПК от престъплението по чл. 167, ал. 2 НК произтичат пряко и непосредствено неимуществени вреди за лицата, на които се предлага или дава имотна облага с цел да бъдат склонени да упражнят изборителното си право в полза на определен кандидат, както и за онези кандидати, различни от последния”.

- Практиката на ВКС през последните години е в насока, че лицето, което е претърпяло вреди от престъпление по смисъла на чл. 74, ал. 1 НПК, означава да е претърпяло *съставомерни вреди*. Така в Р-540-2009-III н. о. на ВКС е посочено, че “тълкуването на чл. 76 НПК насочва, че качеството на пострадали имат лица от деяние, за което в признаците на състава са предвидени съставомерни вредни последици. Фактическият състав на документната измама съдържа съставомерни имуществени вредни последици, но не и неимуществени такива, каквито е претендирал конституирания граждански ищец... При това положение искът е бил недопустим и е следвало да се остави без разглеждане.” (Р-473-2010-I н.о. на ВКС; Р-68-2010-I н.о. на ВКС; Р-562-2009-I н.о. на ВКС). В този смисъл е и Р-1081-2006-III н.о. на ВКС, според което, “само когато причинените вреди са елемент от състава на престъплението, лицето, на което са причинени, ще може да се конституира като страна в процеса” (Р-301-2003-I н.о. на ВКС, Р-596-2002-II н.о. на ВКС и др.)¹⁴. Следователно, това лице не може да участва и като пострадал на досъдебното производство.

В практиката на ВКС обаче има и решения в точно обратния смисъл. В тях се приема, че понятието за вреди включва и несъставомерните общественоопасни последици (Р-605-2011-II н.о. на ВКС; Р-605-2010-II н.о. на ВКС). Според Р-680-2004-I н.о. на ВКС – “Членове 52 и 60, ал. 1 НПК нямат предвид само “съставомерните” по чл. 302, т. 2 НК вреди”. В същия смисъл е и Р-12-2009-I н.о. на ВКС. В друго Р-304-2011-III н.о. на ВКС е прието, че след като са претърпени неимуществени вреди, лицата имат право да участват в съдебното производство като граждански ищци и частни обвинители. Като аргумент се сочат разпоредбите на чл. 76 и чл. 84 НПК, според които право на участие имат лицата, които са претърпели вреди от престъплението, което се преследва по общия ред, без да се конкретизира дали са съставомерни или не.

В българската правна литература се приема, че може да се конституира като пострадал лицето, което е претърпяло вреди от престъплението, независимо дали същите са съставомерни или не, стига да са пряк и непосредствен резултат от престъпното деяние¹⁵. В разпоредбите на чл. 74, чл. 76 и чл. 84 НПК е използван изразът “вреди от престъплението”. Този израз обаче в практиката на ВКС се тълкува стеснително и така се стига до извода, че тези разпоредби на НПК имат предвид само съставомерните вреди. Това тълкуване обаче е недопустимо, защото чл. 74 и чл. 76 НПК установяват права на граждани, а такъв вид норми се знае, че трябва да се тълкуват или буквално, или разширително¹⁶.

¹⁴ В Определение от 18.09.2007 г. на Окръжен съд – София по в.н.ч.д. №729/2007 г. е посочено, че предмет на документните престъпления са – “обществените отношения, свързани със съставянето, ползването и съхраняването на документите, като те накърняват реда и правната сигурност на документирането и затрудняват дейността на държавните и обществени органи, както и отношенията между тях и гражданите”. С оглед специфичния обект на документните престъпления практиката на ВКС е, че пострадал от документно престъпление не може да бъде определено физическо лице (Р-596-2002-II н.о.; Р-562-2009-III н.о.; Р-473-2010-I н.о.; Р-68-2010-I н.о.; Р-562-2009-I н.о.).

¹⁵ Виж по-подробно Чинова М., *Пострадалият по...ц.с.*, с. 52; На същата позиция е Смолички П., *Гражданския иск в наказателния процес*, С., 2012.

¹⁶ Виж по-подробно Виж по-подробно Чинова М., *Новите положения на досъдебното производство по НПК*, С., 2007.

С чл. 74, ал. 2 НПК е установена възможност процесуалната правоспособност на пострадалия да *се наследява*. В процесуалното качество на пострадал могат да се конституират и наследниците на физическото лице, претърпяло вреди от престъпление. Когато вредите са имуществени, наследниците могат да се конституират като пострадали, но само в случай, че са били лишени от издръжката от починалото лице. В тази връзка е важно Постановление № 4 от 1961 г., № 5 от 1969 г. и № 2 от 1984 г. на Пленума на Върховния съд, според които право да получат обезщетение за имуществени вреди от непозволено увреждане имат онези лица, които са понесли такива вреди-съпруг, възходящи и низходящи, братя и сестри, взетото за отглеждане, но неосиновено дете, както и отглежданият го и лицата, които живеят на фактически начала без сключен граждански брак¹⁷.

Когато вредите са неимуществени, в качеството на пострадал могат да се конституират само наследниците, които действително са претърпели болки и страдания по повод загубата на близкия човек. Кръгът им е ограничен до съпруг, възходящи и низходящи от първа степен, взетото за отглеждане, но неосиновено дете, както и отглежданият го и лицата, които живеят на фактически начала без сключен граждански брак¹⁸. Няма право на обезщетение за неимуществени вреди близките на починалия, които са били с него в лоши лични отношения – родители, изоставили децата си, и обратно, съпрузи, живеещи в дълга фактическа раздяла, и др., защото е явно, че те не понасят болки и страдания от загубата на човека.

Когато пострадалото лице е претърпяло неимуществени вреди и почине преди да се е конституирало като пострадал, наследниците не могат да участват в наказателното производство. Това следва от обстоятелството, че физическите болки и морални страдания са лични и като такива не може да се наследяват. Различно е, когато лицето е починало след като се е конституирало в качеството на пострадал. В такъв случай наследниците на общо основание могат да встъпят и участват в наказателния процес. Личната преценка на пострадалия, дали да се предяви иска, вече е направена и затова наследниците могат да го продължат.

Неимуществени вреди могат да се претендират само от увредените, затова само те могат да участват в досъдебното производство като пострадали. Наследниците могат да продължат участието, но не и за пръв път да предявяват иск за тези вреди (Определение № 94 от 1991 г. по н. д. № 668/91 г. на I н.о. на ВС). Този иск, макар и строго личен, има имуществен характер и наследниците наследяват не само присъдените обезщетения, но и вземанията по предявените иски.

За процесуалната правоспособност няма значение дали пострадалият е *допринесъл за настъпването на вредите*. Ако вредите обаче са резултат само на не-

---

¹⁷ Това може да е майката, която със смъртта на сина си е била лишена от издръжка, плащана от него, без значение дали той я е давал, дъщерята, която със смъртта на баща си е лишена от издръжка и т.н (виж по-подробно Смолички П., Гражданския иск в... ц.с.). За кръга от лица, имащи право да участват като пострадали в процеса при дела за убийство по УПК РСФСР виж по-подробно Зеленин С., Потерпевший в состязательном процессе, Российская юстиция, 2001, кн.3, с. 48 и сл.

¹⁸ Постановление № 4 от 1961 г. на Пленума на Върховния съд изключва от кръга на лицата, които могат да претендират неимуществени вреди от непозволено увреждане: братята и сестрите, възходящи от втора и по-горна степен – дядо, пращяло, както и низходящи от втора и по-горна степен – внуци и правнуци.

говото виновно поведение, той няма да е процесуално правоспособен да участва като пострадал.

При положение, че *няколко лица са претърпели вреди*, процесуална правоспособност има всеки от тях и всеки може самостоятелно да упражни правото си да участва в наказателното производство, образувано по повод извършеното престъпление, независимо от волята на останалите. В Р-155-2010-II н. о. на ВКС е посочено, че претърпените от всеки вреди са индивидуални и подлежат на доказване, поради което не може да понесат общи болки и страдания, между тях не съществува общ интерес и взаимна връзка. Когато извършителите са няколко, претенцията от пострадалия може да се насочи към всички или към някои от тях (Р-203-2005-III н. о. на ВКС).

Лицето, претърпяло вреди от престъплението, не може да участва в наказателния процес като пострадал, ако деецът *доброволно е репарирал* причинените вреди. Вредите обаче трябва да са възстановени именно на пострадалия, а не на друго лице.

2. Втората предпоставка е *процесуалната дееспособност*. Процесуално дееспособно е лицето, което може да извършва валидни процесуални действия, като самостоятелно упражнява предоставените му процесуални права и изпълнява процесуалните си задължения. Когато лицето е пълнолетно и не е поставено под запрещение, то е дееспособно да участва в наказателния процес в качеството на пострадал. Непълнолетните и поставените под ограничено запрещение са ограничено дееспособни. Това обаче не е пречка да участват в досъдебното производство като пострадали. Те действат лично и със съгласието на своите родители, ако са непълнолетни, а ако са ограничено запретените – със съгласието на своите попечители. Напълно недееспособните, каквито са малолетните и поставените под пълно запрещение, не могат със свои действия, лично да се конституират и участват като пострадали. Вместо тях действат техните родители, респ. настойници¹⁹.

3. Друга предпоставка за конституирането на пострадал е да е *образувано досъдебно производство по чл. 212, ал. 1 и ал. 2 НПК*. Пострадал е процесуално качество и може да се придобие само в рамките на висящ наказателен процес.

За съжаление в НПК понятието “пострадал” се употребява в различен смисъл и това създава проблеми и трудности при прилагането на съответните текстове. В тази връзка визираме чл. 207, ал. 2 НПК, според който “в предвидените в особената част на Наказателния кодекс случаи производство от общ характер се образува по тѣжба на пострадалия до прокурора и не може да се прекрати на основание чл. 24, ал. 1, т. 9 НПК”. В цитираната разпоредба понятието “пострадал” е употребено в смисъл на лице, което твърди, че е претърпяло вреди от престъпление. При тези дела, известни като дела от частно-публичен характер, няма разлика, защото по същия начин първо се образува производството и след това лицето, претърпяло вреди, се конституира като пострадал.

В ал. 4 на чл. 207 НПК се предвижда, че не се дължи държавна такса при подаването на тѣжба по делата от частно-публичен характер. С това се цели максимално да се гарантират правата на лицата, претърпели вреди от престъпление,

¹⁹ В Р-578-1962-IV г. о. на ВС е посочено, че пострадал може да бъде заченатото, но още неродено дете в момента на настъпване на вредоносния резултат, то от момента на раждането може да претендира обезщетение за имуществени или неимуществени вреди.

като се улесни техния достъп до правосъдие. Зачитането на волята на пострадалия като правно-релевантна за образуване на наказателно производство е в пълно съответствие с европейските стандарти²⁰. В чл. 2, ал. 1 от Рамковото решение от 2011 г. е указано, че “всяка държава-членка взема мерки пострадалите да разполагат с действителни и подходящи възможности за действие в рамките на нейната система за наказателно правораздаване”. Този текст предполага установяване на възможност за инициране на наказателно производство и от пострадалия от престъпното деяние. Според българското право такава възможност е предоставена по делата от частен и частно-публичен характер, като е ограничена до някои престъпления, от особена част на Наказателния кодекс (НК). Монополът за инициране на наказателно производство при всички други престъпления е на прокуратурата. Друг е въпросът, че законодателят трябва да преосмисли приложното поле на престъпленията от частно-публичен и публично-частен характер. Същото трябва да се разшири, като се включат и някои други престъпления, при които само волята на пострадалия да е от значение за започване на разследване или продължаване на същото.

4. За да възникне фигурата на пострадалия, е необходимо лицето да е *изразило волята си за това*. Съгласно чл. 75, ал. 3 НПК правата на пострадалия възникват, ако той изрично поиска да участва в досъдебното производство и посочи адрес за призоваване в страната. От тази разпоредба следва, че участието на пострадалия в наказателния процес не е задължително. Едно лице се конституира в качеството на пострадали, но само при изрично изразена воля за това.

Искането на пострадалото лице да участва в наказателното производство може да се направи както писмено, така и устно. Единственият задължителен реквизит на това искане е да е посочен адрес за призоваване в страната (чл. 75, ал. 3 НПК). Без да е посочен такъв адрес компетентните органи няма да могат своевременно да информират пострадалия за хода на наказателното производство. Непосочването на адрес за призоваване в страната не е основание да се откаже на лицето, което е претърпяло вреди, да участва в производството като пострадали. Друг е въпросът как тези органи ще осигурят призоваването му за участие в наказателно-процесуалната дейност. С оглед на изложеното може да се направи извод, че пострадалият се конституира в това процесуално качество само въз основа на неговата молба, но правата си той ще може да упражни, само след като посочи и адрес за призоваване в страната.

5. Другата предпоставка е – *срокт* за конституиране на пострадали в досъдебното производство. Разпоредбата на чл. 75, ал. 2 НПК установява задължение за органа, който образува досъдебното производство да уведоми незабавно пострадалия за това, ако той е посочил адрес за призоваване в страната. Очевидно че лицето, претърпяло вреди от престъпление, може да се конституира като пострадали *найрано от момента на образуване на досъдебното производство*. Няма значение дали делото е образувано срещу известен или неизвестен извършител, нито пък има

---

²⁰ Виж Препоръка R /85/ 11 по позицията на потърпевшата страна в рамките на наказателно право и съдебно производство; Препоръка R /87/ 21 за подпомагане на потърпевшите и предотвратяване на престъпленията срещу личността; Препоръка R /99/ 19 на Комитета на министрите на страните-членки на Съвета на Европа относно посредничеството по наказателни дела /приета от Комитета на министрите на 15 септември 1999 г./ (Текстовете на актовете на Съвета на Европа са достъпни на Интернет адрес: <http://conventions.coc.int>).

значение дали е привлечен обвиняем или не. Конституирането на пострадал не е поставено в зависимост от фигурата на обвиняемия.

Разпоредба на чл. 75, ал. 2 НПК обаче поставя редица други проблеми. Държавният орган може да уведоми пострадалия за образуваното досъдебно производство, но само ако той е посочил адрес за призоваване в страната. Очевидно че ако пострадалият не знае за образуваното производство, не би могъл да посочи и адрес за призоваване. В такъв случай няма как да бъде уведомен за образуваното производство, нито да участва в хода на разследването по смисъла на чл. 75, ал. 3 НПК. След образуване на досъдебното производство пострадалият може да се конституира във всеки следващ момент от разследването до неговото приключване. Той трябва да приеме вече извършените действия и да участва само в действията, които предстоят да се извършат. Нито едно действие не трябва да бъде повторено под претекст, че в извършването му не е взел участие пострадалият.

6. Предпоставка за конституирането на пострадал е и *допускането му до участие* в досъдебното производство. Компетентен е прокурорът или разследващият орган. За допускането на лицето като пострадал, НПК *не изисква* издаването на постановление. Това крие известни рискове, защото е трудно да се докаже от кой момент пострадалият е конституиран в това качество. По този начин е трудно и доказването на допуснати съществени процесуални нарушения, довели до ограничаването на неговите процесуални права.

Затова считам, че допускането на пострадалия да участва в производството, трябва да се *документира* по един или друг начин. В случаите, когато искането е направено устно, допускането трябва да се отрази в протокола от първото действие, в което участва пострадалият. При отказ държавният орган *задължително* трябва да се произнесе с постановление. Само по този начин пострадалият ще може да се защити, като обжалва същото пред прокурора или пред горестоящия прокурор по правилата на чл. 200 НПК.